

Rawls ve Nozick Çerçevesinde Adalet ve Özgürlük¹

Justice and Freedom in the Context of Rawls and Nozick

Hasan Tahsin YÖYEN², Bünyamin DURAN³

Öz

Bu çalışmanın odağı John Rawls ve Robert Nozick tarafından geliştirilen adalet teorileri çerçevesinde adalet ve özgürlük kavramları arasındaki bağıdır. Rawls ve Nozick adalete dair sorulara birbirinden oldukça farklı cevaplar vermişlerdir. Rawls geliştirdiği analiz araçlarıyla iki temel adalet ilkesine erişir. Bu ilkeler eşit temel özgürlükleri savunur ve bunların korunması için bazı gereklilikler getirir. Nozick ise adalete dair üç ilkedden bahseder. Bu ilkeler adil edinimi ve adil olmayan bir edinimden kaynaklanan adaletsizliğin giderilmesini içerir. Nozick bir şeyin elde edilmesinin adil bir sürecin sonunda olup olmadığına odaklanmış, toplumdaki bireylerin eşit özgürlüğünü ve bu eşit özgürlüğün korunması fikrini adalete dahil etmemiştir. İki düşünürün adalet teorilerinin birbirinden tamamen farklı yollarda ilerliyor olması da bununla ilgilidir. Taraflar apayrı özgürlük anlayışlarına sahiptir. Eşit temel özgürlükleri adaletin bir gereği olarak kabul eden Rawls, adil bir toplum için devlete eşit temel özgürlükleri koruma görevini yüklemiş ve pozitif özgürlükleri dikkate almıştır. Nozick ise minimal devleti savunmuş ve negatif özgürlüklerin bireylerin özgürlüğü için yeterli olduğunu düşünmüştür. Bu özgürlük anlayışları hakkaniyet olarak adalet ile yetkilenme teorisi arasındaki zıtlığın sebebidir. Bu zıtlık bizlere, adalet ve özgürlük kavramlarının birbirinden ayrı düşünülemez, iç içe geçmiş ve birbirini belirleyen kavramlar olduğunu göstermektedir.

Jel Kodları: B29, D31, D63, P0

Anahtar Kelimeler: Hakkaniyet Olarak Adalet, Yetkilenme Teorisi, Özgürlük, John Rawls, Robert Nozick

Abstract

The focus of this essay is the link between the concepts of justice and freedom within the framework of the theories of justice developed by John Rawls and Robert Nozick. Rawls and Nozick have different answers for questions about justice. Rawls reaches two basic principles of justice with the analysis tools he developed. These principles uphold equal basic freedoms and impose certain requirements for their protection. Nozick talks about three principles about justice. These principles include fair acquisition and rectification of injustice resulting from an unfair acquisition. Nozick focused on whether the acquisition of something is at the end of a fair process, and did not include in justice the idea of equal freedom of individuals in society and the protection of this equal freedom. The fact that the theories of justice of the two thinkers proceed in completely different ways is also related to this. The parties have different understandings of freedom. Rawls, accepts equal basic freedoms as a requirement of justice, charged the state with the duty of protecting equal basic freedoms for a just society and took positive freedoms into account. Nozick, on the other hand, defended the minimal state and thought that negative freedoms were sufficient for the freedom of individuals. These understandings of freedom are the cause of the contrast between justice as fairness and entitlement theory. This contrast shows us that the concepts of justice and freedom cannot be considered separately from each other, that they are intertwined and determine each other.

Jel Codes: B29, D31, D63, P0

Keywords: Justice as Fairness, Entitlement Theory, Freedom, John Rawls, Robert Nozick

¹ Bu makale Hasan Tahsin YÖYEN'nin Prof. Dr. Bünyamin DURAN danışmanlığında yazılmış "John Rawls'un Adalet Teorisi ve Ekonomik Özgürlükler: Türkiye Örneği" başlığı ile yayınlanmış doktora tezinden türetilmiştir.

² Öğr. Gör. Dr., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Kazım Karabekir Meslek Yüksekokulu, Sosyal Hizmet ve Danışmanlık Bölümü, htahsinyoyen@gmail.com, ORCID: 0000-0003-1019-0453.

³ Prof. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, bduran42@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-9639-9276.

1. Giriş

Adalet, insanoğlunun bir arada yaşamak için ihtiyaç duyduğu bir erdemdir. Nasıl ki bir insanın sağlıklı bir vücuda sahip olabilmesi belli miktarda gıda, su ve uykuyu gerektiriyorsa, bir toplumun huzur içinde varlığını sürdürebilmesi de adaletin tesis edilmesini gerektirir. Zira adaletsizlik bireyler arasındaki ilişkileri bozacak, çatışmaları besleyecektir. Birey içinde bulunduğu toplumla var olduğuna göre, insanın adaletle olan ihtiyacının temel gereksinimler kadar acil ve sürekli olduğu söylenebilir. Bununla beraber insan, tarih boyunca adaletin tam olarak ne olduğu sorusuna ortak bir cevap verememiştir. Bu soruya verilen farklı cevaplar adaletle birlikte özgürlük kavramını da sık sık gündeme getirir. Adil olan dağıtımın veya adil olan davranışın ne olduğunun cevabı bireylerin hak ve özgürlüklerine de dokunur. Bu bağlamda kimi zaman adalet ve özgürlük kol kola seyrederken kimi zaman da birbiriyle çatışır gibi görünmektedir.

Özgürlük ve adalet arasındaki bu ilişki John Rawls ve Robert Nozick'in adaletle dair görüşlerinde de karşımıza çıkar. Hakkaniyet olarak adalet fikrini ortaya atan Rawls için temel özgürlükler vazgeçilemez ve kendinden asla feragat edilemez esas ilkelere. Bu anlamda özgürlük ve adalet birbiriyle uyum içindedir. Fakat Nozick'in görüşlerinde bu uyum farklı bir biçime bürünür. Nozick, bireylerin ekonomik faaliyetlerinde de tamamen özgür olabilmesi gerektiğini düşündüğünden Rawls'u sözde adaleti sağlamak uğruna özgürlükleri kısıtladığı gerekçesiyle eleştirir. Bu durum bize özgürlük ve adaletin farklı kabullerinin birbirinin alanını işgal ettiğini gösterir. Rawls'un adalet tanımı, Nozick'in özgürlük tanımını işgal ederken, Nozick'in korumaya çalıştığı özgürlüklerin de Rawls'çu adaleti zedelediğini görürüz.

Bu çalışmada iki düşünürün fikirleri çerçevesinde özgürlük ve adalet arasındaki ilişkiye değinilecektir. Bu iki kavram daha çok ekonomi penceresinden ele alınarak bir toplumda yaratılan toplam değer paylaşımı ve o toplumdaki bireylerin özgürlüğüne temas edilecektir.

2. John Rawls'un Hakkaniyet Olarak Adaleti

John Rawls (1921 - 2002) da Kant gibi deontolojisttir, yani ahlaki meselelerle ilgilenmekten ziyade ahlakın kaynağını bulmaya çabalar. Rawls, "*Bir Adalet Teorisi*" (1971) isimli eseriyle adil bir toplumun nasıl kurulabileceğine dair fikirlerini ortaya koymuştur. Bu eser diğerlerine nasip olmayan yoğun bir ilgiyle karşılanmış ve adaleti siyaset, hukuk ve ekonomi başta olmak

üzere çeşitli alanlarda yürütülen tartışmaların merkezine yerleştirmiştir (Buchanan, 1980: 5-6).

Bir Adalet Teorisi ile Rawls'un amacı Locke, Rousseau ve Kant gibi sosyal sözleşme teorisyenlerinin yolundan giderek bir adalet kuramına varmaktır. Burada ortaya koyduğu adalet kavramını faydacı adalete alternatif olarak gösterirken aynı zamanda adaletin bu tanımının faydacı adaletten üstün olduğunu da vurgular (Rawls, 2017: 5-22). Zaman içerisinde hem birçok farklı düşünürün Rawls'un fikirlerini eleştiren makale ve kitaplarının etkisi hem de bunlardan bağımsız kendi görüşlerindeki değişimler sonucu Rawls, "*Siyasal Liberalizm*" (1993) adlı yeni bir eser ortaya koymuştur. Bu eserle birlikte hakkaniyet olarak adaleti artık bir siyasal adalet anlayışı olarak sunar. Buradaki temel motivasyon insanların farklı ahlaki düşüncelere ve iyi anlayışlarına sahip olmasına rağmen ortak bir siyasal ahlakta buluşabilecekleri iddiasıdır. Bu ortak siyasal ahlak hiçbir ahlaki düşünceyi desteklemez, toplumdaki insanların kabulüyle kendi başına var olur. Öyle ki önceki eserlerinde dine yer vermeyen Rawls, *Siyasal Liberalizm*'de dinin siyasal hayatın bir gerçeği olduğunu dikkate alarak hem dinsel hem de seküler isteklerin bir arada var olabileceği bir siyasal sistem ortaya koymayı amaçlamıştır (Rawls, 2007: XI-XVI).

Siyasal Liberalizm'le birlikte Rawls'un amacında birtakım değişiklikler olduysa da hakkaniyet olarak adalet anlayışı özünde değişmemiştir. Bu sebeple çalışmanın sınırları da dikkate alınarak Rawls'un hakkaniyet olarak adalete nasıl eriştiği ve bunun sonucunda elde ettiği ilkeleri özetleyelim.

2.1. Rawls'un Kullandığı Analiz Araçları

Rawls'un geliştirip kullandığı analiz araçlarını "fitrat durumu" (original position), "bilgisizlik şalı" (veil of ignorance), "düşünsel denge" (reflective equilibrium), "maksimin kuralı" (maximin rule) ve "Pareto optimumu" (Pareto optimality) şeklinde sıralayabiliriz.

İlk olarak fitrat durumu, adalet ilkelerine nasıl ulaşılabileceği sorusundan doğmuştur. Adaleti, hak ve sorumlulukların bölüşülmesinde kişinin kendisine imtiyaz tanımaması, kendisini başkalarıyla eşit görmesi olarak ele aldığımızda mevcut duygusal donanımıyla insanların böyle tarafsız davranabilmelerinin mümkün olmadığını görebiliriz. Farabi ve Kant bunun ilahi aklın gücüyle olabileceğini ileri sürmüşlerdir. Aksi durumda hayvansal duyguların baskısı altında olan birey adil davranamaz. Birçok konuda Kant'ı izleyen Rawls ise bu konuda ondan

ayrılır ve teorisini dini – metafizik unsurlara müracaat etmeden, sadece insanın ampirik yapısını dikkate alarak şekillendirmeye çalışır. Buradan hareketle Rawls, gerçekte olmayan farazi olarak kurguladığı bir topluluğun bazı şartlar altında tarafsız davranabileceklerini böylece hak ve sorumlulukları belirleyen adalet ilkelerini müştereken bulabileceklerini ileri sürer.

Rawls’un kurguladığı bu toplulukta bireyler bilgisizlik şalının ardında karar alırlar. Bu şal, kendilerinin rengini, ırkını, sınıfını, cinsiyetlerini, hangi konuda uzman olduklarını, fiziki güçlerini, ülkelerinin ekonomisinin hangi düzeyde olduğunu ve adalet dışında hangi ahlaki değerlere sahip olduklarını bilmelerini engeller. Böylece adalet ilkelerini belirlerken seçimlerini etkileyecek duygulardan arınmış olacaklardır. İşte Rawls bireylerin içinde bulunduğu bu duruma fitrat durumu adını verir. Rawls’un buradaki amacı Kant’ın saf pratik aklına ulaşmaktır. Burada her türlü hayvansal içgüdünün etkisi ve baskısından arınmış “radikal bedensizlik” diyebileceğimiz, Farabi’nin ise “melek benzeri” dediği bir insanlık duruma erişme söz konusudur. Sandel, Rawls’un bu fikrini metafiziksiz liberalizm olarak adlandırmıştır (Sandel, 1998: 32).

Rawls fitrat durumu yaklaşımını “Arşimet noktası”na benzetir. Arşimet’in “bana bir dayanak noktası verin, dünyayı yerinden oynatayım” sözüne benzer şekilde Rawls da “bana bir başlangıç noktası verin, haklı bir adalet teorisi geliştireyim” der gibidir. Rawls’a göre bu yolla soyut taahhütlerimizi bir araya getirerek somut olaylara uygulayabileceğimiz adalet ilkelerini üretebiliriz. Bu ilkeler hakkaniyet olarak adaletin ilkeleridir (Kocaoğlu, 2017: 31-36). Fıtrat durumu, bilgisizlik şalıyla var olan (tarafların simetrik konumlandırılabilmesi için) gerçek topluma girmeden önce herkesin deneyimlediği varsayılan, toplumsal iş birliğini amaçlayan bir düşünce deneyidir (Rawls, 2007: 68-72).

Fıtrat durumunda herkes eşit olarak konumlandırıldığından eşit yasama gücüne sahiptir ve önerilen ilkelere karşı açık olarak onaylarını beyan etme hakları vardır. Bu eşitlik şüphesiz bilgisizlik şalıyla sağlanır. Böylece taraflardan herhangi biri için söz konusu olabilecek pazarlık gücü veya belli kişilerin belli kişilerle gruplaşmaları, diğerleri üzerinde baskı kurmaları gibi ihtimaller ortadan kalkar (Bercuson, 2014: 19-20).

Fıtrat durumunda bilgisizlik şalıyla amaçlanan şey tarafların aralarındaki farkları bilmediklerinde rasyonel oldukları sürece aynı argümanları savunacak olmalarıdır. Böylece ortak bir adalet anlayışı ile herkes tarafından kabul gören adalet ilkelerine ulaşılabilir. Örneğin

fitrat durumundaki kişilerden birini ele alalım. Diyelim ki bu kişi başka bir adalet kavramını şu an elinde bulundurduğunun yerine koydu. Böyle bir durumda diğer insanlar da aynı şeyi yapacaktır. Çünkü rasyonel ve tarafsız bu insan topluluğu için ortak iyiden ayrılmalarına sebep olacak bir fark yoktur. Daha doğrusu bu farkları bilmezler. Böylece o kişinin kabul ettiği adalet anlayışı topluluğun adalet anlayışı olur (Rawls, 2017: 166).

Fıtrat durumunda bakışlımlı konumlanmış taraflar her zaman oy birliğiyle karar alırlar. Zira herkes aynı argümanlara ikna olur. Fakat bu fitrat durumundaki taraflardan herhangi birinin görüşünün herkesin görüşü olacağı, yani aslında tek bir kişinin de aynı sonuçlara ulaşacağı anlamına gelmez. Burada herkesin gözden geçirilmiş yargısı birbirini etkiler ve nihayetinde en makul, rasyonel ve istikrarlı olanda birleşilir. Rawls bu durumu düşünsel denge olarak adlandırmıştır. O halde fitrat durumunda bilgisizlik şalı ardındaki insanları adalet ilkelerini belirlemeye götüren deneyin sonucunda düşünsel dengeye ulaşılır. Taraflar bu süreçte adalet ilkelerine dair genel kabul gören varsayımları listeler ve bu varsayımların herkesin kabul ettiği adalet ilkelerine ulaşmada yeterli olup olmadığına bakılır. Yeterli görülmeyenlerin yerine farklı varsayımlar üzerine yoğunlaşılır, tartışılır ve tüm bu düşünce eyleminin sonucunda adalet ilkelerine ulaşılır. Rawls tarafların konumlarından dolayı eşit dağıtım ilkesiyle işe başlayacaklarını düşünür. Buradan hareketle taraflar eşit temel özgürlükler, adil fırsat eşitliği ve eşit gelir dağılımı gibi ilkelerle yola çıkar ve sürecin sonunda adaletin iki ilkesine ulaşabilir. Düşünsel denge tarafların a priori ilkeleri aramaktan ziyade diyalektik bir süreçle adalet ilkelerini belirlemeye çalıştıklarını gösterir. Taraflar bu düşünce eylemi sırasında sezgisel bir araç olan maksimin kuralı ve Pareto optimumunu kullanarak alternatif adalet ilkelerini müzakere ederler (Kocaoğlu, 2017: 55-56; Rawls, 2017: 177-178).

Maksimin kuralı alternatiflerin sonuçlarına göre sıralandığı bir listeye ilgilidir. Bu sıralamada en iyi değil en kötü sonuçlar dikkate alınır. Listede en az kötü sonuca sahip olan alternatif seçilecektir. Bu kural aslında bilgisizlik şalının bir sonucudur. Zira taraflar ilkeleri bilgisizlik şalının ardında seçtiklerinden kendilerini karşılaşılabilecekleri en kötü sonuçlardan korumaya çalışırlar. Rawls'a göre taraflar bu korunma mantığıyla adaletin iki ilkesine varacaklardır (Kocaoğlu, 2017: 58). Maksimin kuralının en kötüye göre bir sıralama öngörmesi tarafların kendilerinin belki de toplumdaki en dezavantajlılar arasında yer aldığını düşünmesiyle en dezavantajlı grubun lehine hareket etmesinin bir sonucudur. Bu aynı zamanda Rawls'un maksimin kuralının eleştirilme sebeplerinden biridir. Nozick gibi isimler

bu fikri sadece en dezavantajlıların dikkate alındığı diğer grupların ihmal edildiği gerekçesiyle eleştirmişlerdir (Sen, 1974: 307-308). Bu noktaya Nozick’le ilgili başlıkta temas edilecektir.

Rawls maksimin kuralını mevcut bütün alternatiflerin en kötü sonuçlarını belirleyip bunların arasında diğerlerinden daha az kötü olan sonucu benimsememiz olarak tanımlar. Bu kural tarafları rasyonel davranmaktan alıkoymaz. Taraflar maksimin kuralının işlemesiyle beraber ortalama fayda ilkesi yerine adaletin iki ilkesini tercih edeceklerdir. Taraflar en kötü sonuçlara odaklanarak gerçekte temel çıkarlarının ne olduğu üzerine kafa yorar ve adaletin iki ilkesine ulaşırlar (Rawls, 2001: 97-99).

Rawls iyi düzenlenmiş bir toplumda adaletin iki ilkesinin nasıl varlık göstereceğini açıklamak için ekonomik araçlardan da faydalanmıştır. Son olarak bahsedeceğimiz bu araç Pareto optimumudur (Worland, 1973: 124). Sosyal ve ekonomik düzenlemelerde en etkin biçim için ilkeler Pareto optimumu dikkate alınarak seçilir. Bu kavram ekonomide bazı ürünlerden daha az üretmeden üretimi arttırmak için girdileri değiştirmenin bir yolu yoksa o üretim organizasyonunun verimli olduğunu söyler. *Bir Adalet Teorisi*’nde ise Pareto optimumu bir kurum ya da kişinin durumunu kötüleştirmeden diğerinin durumunu iyileştirmenin mümkün olmadığı durumu ifade eder. Rawls buna verimlilik ilkesi demiştir. Verimlilik ilkesi fitrat durumunda konumlanan bireylerin sosyal ve ekonomik kararların verimliliğini değerlendirmesi için kabul edilir (Kocaoğlu, 2017: 61; Rawls, 1999: 57-58).

Fıtrat durumundaki taraflar servetin herkes için hayattaki hedefleri gerçekleştirmede gerekli olan birincil sosyal mallardan biri olduğunu düşünmeleriyle serveti meydana getiren üretim, dağıtım ve mübadele sürecinin o toplumdaki herkesin iyiliği için verimli bir şekilde işlemesi gerektiği fikrine varacaklardır. Ancak bu durumu Rawls’un felsefesindeki Kant’çı yansıma ile uzlaştırmak gerekir. Kendinde amaç olan insanın onuru, bireyin iyiliğinin toplumun iyiliğine feda edilmesi fikrinin önüne geçer. İşte Rawls’un verimlilik ilkesi dediği Pareto optimumuna böyle erişilir. Ekonomik kurumların yapılandırılması ve işleyişinde, politikaların yürütülmesinde ve toplumun kaynaklarının kullanılmasında Pareto optimalliğini sağlamak hem ekonomik verimlilik hem de bireyin özerkliğini dikkate alarak bunlara dair kaygılara cevap verir (Worland, 1973: 126).

Taraflar bu yöntemsel araçları kullanarak nihayetinde adaletin iki ilkesine erişirler.

2.2. Adaletin İki İlkesi

Bahsedilen analiz araçlarını kullanarak Rawls hakkaniyet olarak adaleti simgeleyen iki ilkeye erişir. Rawls'a göre bu ilkeler şu soruların cevabıdır (Rawls, 2001: 39):

“Demokratik bir toplum, özgür ve eşit kabul edilen vatandaşlar arasındaki adil iş birliği olarak kabul edilirse, bu toplum için en uygun ilkeler nelerdir?”

“Vatandaşların özgür ve eşit olduklarını kabul etmenin yanında, bu kabulü temel kurumlarında gerçekleştirmeye çalışan demokratik bir toplum için uygun ilkeler hangileridir?”

Buradan hareketle iki ilkenin adına “eşit özgürlük ilkesi” ve “adil fırsat eşitliği ile fark ilkesi” diyebiliriz. Bu iki ilke arasında bir öncelik sıralaması vardır. Rawls’un “leksikal düzen” (alfabetik düzen) dediği bu sıralama aslında adalet ilkelerinin hiyerarşik bir sıralamasıdır. Üst sıradaki ilke tamamıyla yerine getirilmeden bir alttakine geçilemez. O hâlde adaletin birinci ilkesinin ikinci ilkeye göre önceliği vardır. Taraflar hiçbir durumda eşit özgürlük ilkesinden ayrılamaz. Daha büyük bir ekonomik veya sosyal fayda uğruna eşit özgürlüklerden feragat edilemez. Ayrıca Rawls ikinci ilke için de kendi içinde bir sıralama yapmış ve adil fırsat eşitliğinin fark ilkesinden önce geldiğini belirtmiştir (Rawls, 2001: 43; Pogge, T. W., 1989: 161-162; Eren, 2008: 189).

Siyasal Liberalizm'deki son haliyle ifade edecek olursak adaletin birinci ilkesi: “*Herkes başkalarının özgürlükleriyle uyumlu tamamen yeterli eşit temel özgürlükler düzenine sahip olma yolunda eşit hakka sahiptir*” şeklindedir. Buradaki özgürlük iki ana zemini düzenler. Bunlardan birincisi siyasal alan, ikincisi ise ekonomik alandır. İlkinde siyasal hak ve özgürlükler ikincisinde ise refahın paylaşımı söz konusudur. Rawls refahın paylaşımına ayrı bir önem verir. Çünkü gelir ve servetin adil dağılımı demokratik eşitliğin mümkün ve sürdürülebilir olmasını sağlar. Demokratik eşitlik ise şüphesiz siyasal hak ve özgürlüklerin kullanımına ortam hazırlar (Kocaoğlu, 2017: 74-75).

Adaletin ilk ilkesine istinaden Rawls için eşit temel özgürlükler şu şekilde sıralanabilir (Rawls, 2001: 44): düşünce özgürlüğü ve vicdan özgürlüğü, oy kullanma ve siyasete katılma gibi hakları içeren siyasal özgürlükler, örgütlenme özgürlüğü, kişinin hürriyeti ve bütünlüğü tarafından belirlenen hak ve özgürlükler ile hukukun üstünlüğünün kapsadığı hak ve özgürlükler. Rawls özgürlükleri devletin koruyacağı ve devletin müdahalesi ile mümkün

olanlar şeklinde ikiye ayırmıştır. Bunları negatif ve pozitif özgürlükler olarak sınıflandırabiliriz. Bu özgürlükler asla ekonomik refah gibi farklı amaçlar uğruna feda edilemezler. Özgürlükler sadece daha fazla (kişiye) özgürlük söz konusu olduğunda kısıtlanabilir. Yani özgürlük yalnızca yine özgürlük için feda edilebilir. Leksikal düzen ile korumaya aldığı özgürlüğün önceliği kuralıyla Rawls, özgürlüğün refahla takas edilmesi gibi olumsuzlukların önüne geçmiştir (Barry, 1973: 59; Kukathas ve Pettit, 1990: 44).

Adaletin ikinci ilkesi ise şu şekilde ifade edilir (Rawls, 2007: 320): “*Toplumsal ve ekonomik eşitsizlikler iki şartı karşılamalıdır. Birinci olarak adil fırsat eşitliği adı altında herkese açık olan konum ve makamlarla ilgili olmalıdır ve ikinci olarak, toplumun en az avantajlı üyelerinin en çok faydasına olmalıdır*”. Bu ilke Rawls’un özgürlük anlayışının ekonomik alandaki uzantısının bir sonucudur. Rawls gelir ve servetin adil dağılımına ayrıca önem verir. Zira o toplumun üyeleri ekonomik refahtan adil bir pay alamazlarsa demokratik eşitlik bozular. Zamanla ekonomik gücü elinde bulunduranlar diğerlerinin özgürlüğünü sınırlandırabilir. Yani Rawls için bir bütün olan eşit özgürlük ifadesinde eşitlik zarar gördüğünde özgürlük de kaybedilir. Bunun önüne geçmek adına Rawls adaletin ikinci ilkesini ortaya koymuştur.

İkinci ilke bize, sosyal ve ekonomik eşitsizlikleri dikkate alarak kurumların inşasında iki gereklilik dayatır. Bunlar ikinci ilkenin alt başlıkları olarak yazabileceğimiz adil fırsat eşitliği ve fark ilkesidir. Adil fırsat eşitliği o toplumdaki her pozisyonun herkese açık olması ve herkes için erişilebilir olmasını ifade ederken farkı ilkesi, sosyal ve ekonomik eşitsizliklerin o toplumda bulunan en az avantajlı kesimin yararına olacak şekilde düzenlenmesini talep eder.

Adil fırsat eşitliğinin doğal özgürlük sistemindeki biçimsel fırsat eşitliğinin kusurlarını giderme amacı vardır. Rawls bununla sadece resmi anlamda kamu kurumlarının ve sosyal pozisyonların her vatandaşa açık olmasını kastetmez. Adil fırsat eşitliği, her vatandaşın bunları elde etmede adil bir şansa sahip olması anlamına gelir. Yani aynı beceri ve yeteneklere ve bunları kullanmada aynı motivasyona sahip olan insanlar kökenleri, içinde doğdukları ve yetiştikleri sınıf ne olursa olsun aynı düzeyde beklentilere sahip olabilirler (Rawls, 2001: 43-44).

Rawls’a göre adil fırsat eşitliği liberal eşitliği ifade eder. Liberal eşitliğin amaçlarını gerçekleştirmek için temel yapıya doğal özgürlük sisteminde var olanların ötesinde birtakım gereksinimler eklenir. Örneğin siyasi baskılara yol açabilecek kadar büyüyen gelir ve servet

dengelesizliğinin önüne geçmek için ekonomik güçlerin uzun vadeli eğilimlerini düzenleyen siyasi ve yasal kurumlar oluşturulmalıdır. Bu noktada eğitimin önemi de büyüktür. Toplum, ailelerin geliri ne olursa olsun her vatandaşa eşit eğitim fırsatı sağlamalıdır (Rawls, 2001: 44).

Fark ilkesi ise doğrudan toplumun en az avantajlı üyelerini konu edinir. Bu kesimin hedeflerine ulaşma ihtimali toplumun diğer kesimlerine göre çok daha zor ve sınırlıdır. Rawls bu kişiler için özgürlüğün değerinin daha avantajlı olanlara göre daha düşük olduğunu belirtir. Toplum bunu telafi etmelidir. Bu noktada ahlaki olarak keyfi dağılan eşitsizlikleri ortadan kaldırmak adına adil fırsat eşitliği fark ilkesiyle desteklenir. Bu ilke toplumdaki temel kurumları düzenler. O toplumdaki temel kurumlar en az avantajlıların en yüksek yararına işlemelidir. Yani fark ilkesi gelir dağılımında eşitlik gibi amaçları barındırmaz. Bu ilke var olan gelir eşitsizliğinin en az avantajlıların lehine düzenlenmesini talep eder. Pogge fark ilkesinin bu talebinin maksimin kuralıyla uyum içinde oluşuna dikkat çekmiştir. Zira fitrat durumundaki taraflar, sosyoekonomik kurumların tasarımlarını değerlendirirken kendilerinin sosyoekonomik olarak en kötü konumda olabileceklerini dikkate alacaklardır (Kocaoğlu, 2017: 79 vd.; Pogge, 2007: 107).

Fark ilkesi eşitsizliklere hiçbir kısıtlama getirmediği iddiasıyla çokça eleştirilmiştir. Örneğin eşitsizlikler marjinal olarak en az avantajlılara giden payı arttırdığı sürece hiçbir sorun yok gibi görünmektedir. Ancak Rawls'un da vurguladığı gibi hem adaletin birinci ilkesi hem de ikinci ilkedeki adil fırsat eşitliği, fark ilkesinden önce eşitsizliklere çeşitli kısıtlamalar getirir. Dolayısıyla leksikal düzeni ihmal edip önceki ilkeleri görmezden gelerek fark ilkesini eleştirmek doğru olmayacaktır (Rawls, 2017: 107; Rawls, 2001: 61; Freeman, 2018: 4).

Buraya kadar anlatılanlarla birlikte John Rawls'un hakkaniyet olarak adaleti ve ortaya attığı bu kavramın içinde özgürlüğe dair bir çerçeve çizilmiş oldu. Şimdi Rawls'un adalet kavramına getirdiği eleştiriler üzerinden Robert Nozick'in fikirlerine değinelim.

3. Hakkaniyet Olarak Adalet Karşı Yetkilenme Teorisi

John Rawls ile aynı dönemde yaşamış olan Robert Nozick (1938 - 2002), Rawls'un görüşlerini gerçekten önemsemekle beraber birçok noktada onu eleştirmiştir. Nozick, ahlak ve siyaset felsefesi alanlarında çalışan birinin Rawls'un görüşlerinden bağımsız hareket edemeyeceğini söyleyerek ya Rawls'un görüşüne katılmamız ya da neden katılmadığımızı

açıklamamız gerektiğini belirtmiştir. Bu minvalde ortaya koyduğu yetkilenme teorisi üzerinden hakkaniyet olarak adalete neden karşı olduğunu açıklamıştır.

Nozick, Rawls gibi faydacıların karşısında yer alarak bireylerin birbirinden ayrı olarak varlıklarına ve bireyin bağımsızlığına vurgu yapsa da Rawls'tan çok daha farklı sonuçlara ulaşır. Her iki düşünürün de Kant'ın insanların birer araç değil amaç olduğu ilkesine dayanarak faydacı teoriyi reddettiği söylenebilir. Nozick, Rawls'tan ziyade adaleti varsayımsal bir sözleşmeye dayandırmaktan kaçınsa da iki düşünür de geniş ölçüde liberalizmin toplum sözleşmesi geleneğinden faydalanarak adaleti eşit ve özgür bireylere göre ele alırlar. Ancak bu özgürlük ve eşitliğin adaletin içeriğine etkileri konusunda birbirlerinden ayrılırlar. Bunun sonucu olarak Nozick, Rawls'un refah devletinin aksine minimal devleti savunmuştur (Zwolinski, 2008: 147-154; Schaefer, 2007: 164).

Nozick için minimal devletin ötesi kabulü mümkün olmayacak kadar kapsamlı devlet türlerini simgeler. Adaletin ikinci ilkesini benimseyen Rawls'un refah devleti de bunlardan biridir. Dağıtıcı adalet minimal devletten çok daha geniş yetkileri elinde bulunduran bir devleti gerektirir ki bu yetkiler Nozick'e göre bireylerin haklarını ihlal etmektedir (Nozick, 2006: 203). Rawls'un aksine Nozick, bireyin özgürlüğü için devletin koruması gereken hakların yeterli olduğu, devletin müdahalesiyle bireylere tanınan haklarınsa tam aksine başkalarının özgürlüğünü kısıtladığını düşünür.

Nozick'e göre pozitif özgürlükler birilerine haklar tanırken diğerlerinin haklarını ihlal eder. Onun bu düşüncesi dağıtıcı adaletin karşısında yer almasının temel sebebidir. Nozick yeniden dağıtımın yapılamayacağını çünkü hiçbir kişi veya kurumun buna yetkisi olmadığını düşünür. Doğal talihin farklı etkilerini hafifletmek için adalete bir görev yüklenemez. Nozick bu argümanı desteklemek için tarihsel bir yetkilenme teorisini dağıtıcı adalete karşı yeterli bir açıklama olarak sunar (Williams, 2008: 490). Toplumdaki herkes diğerlerinden bir şey karşılığında veya hediye olarak başka bir şey alır. Yeni edinimler gönüllü takaslar ya da bireylerin eylemleri sonucunda oluşur. Nozick özgür bir toplumda bir otorite tarafından payların dağıtılmaya kalkışılmasını evlenecekleri kişiyi seçebilen bireylere eş dağıtmaya benzeterek kişi haklarının ihlaline vurgu yapmıştır (Nozick, 2006: 203-204).

Nozick için mülkiyet üç şekilde elde edilebilir (Nozick, 2006: 204-26):

1. Mülklerin ilk olarak edinilmesi (elde etmeyle ilgili adalet ilkesi)
2. Mülklerin bir kişiden bir başkasına transferi (transferlerle ilgili adalet ilkesi)
3. Mülklerle ilgili adaletsizliğin düzeltilmesiyle ilgili adalet ilkesi

Üçüncü ilke ilk iki ilkenin geçmişte ihlali sonucu ortaya çıkan adaletsizliklerin düzeltilmesini ifade eder. Özetle Nozick için mülk edinme bu üç yolla mümkündür. Eğer dünyanın adil bir yer olduğunu söyleyebiliyorsak bireyler belli bir malı adil bir satın alma veya transfer yoluyla haklı olarak elde ediyor demektir. Adalet için bundan fazlasının talep edilmesine gerek yoktur (Nozick, 1999: 151). Rawls'un bilgisizlik şalı tarafları paylaşılacak şeylerin birileri tarafından üretilmemiş de gökten inmişler gibi davranmaya davet ettiği için yetkilenmenin görülmesini engeller. İkinci olarak Rawls, kişilerin yeteneklerinin ahlaki olarak keyfi dağıldığı görüşünden hareketle bu yetenekleri kolektif bir varlık olarak ele alır. Nozick'e göre bu Rawls'un saygı duyduğu insan onuruna zarar verdiği gibi faydacılara yönelttiği eleştiriye benzer şekilde kişiler arasındaki ayrımın ciddiye alınmaması sorununa da yol açar (Schaefer, 2007: 167-168). Buna paralel olarak Nozick, bireylerin doğal yeteneklerini nasıl geliştirdiklerini ihmal ettiği gerekçesiyle de Rawls'u eleştirir. Zira bu bireylerin özerkliğinin ve kendi eylemlerin sonuçlarından sorumlu olmalarının ihlali anlamına gelir. Halbuki Rawls özerk varlıklar olarak insanlara saygıya vurgu yapan bir teori ortaya atmak istemiştir (Nozick, 1999: 214).

Yetkilenme teorisiyle Rawls'un benimsediği dağıtıcı adaletin kusurlarını göstermek isteyen Nozick, basketbolcu Wilt Chamberlain üzerinden verdiği örnekle dağıtıcı adaletin nasıl kişiye ait olana haksız şekilde müdahale ettiğini anlatmaya çalışır. Bu basketbolcunun yeni bir takımla sözleşme imzaladığını ve bu sözleşmeye maça gelen her seyirci için bilet fiyatından bir dolarlık bir ücret talep ettiğini düşünelim. Takımın bunu kabul etmesiyle birlikte bu oyuncu sadece biletlerden dahi yılda yüz binlerce dolar kazanabilir. Nozick'in yetkilenme teorisine göre bu oyuncunun elde ettiği her sent haklı olarak ona aittir. Zira basketbolcu çıkıp oyununu oynamış, seyirciler de tamamen kendi rızalarıyla ödemelerini yapmışlardır. Burada taraflar arası transferle ilgili adalet ilkesi görülür ve bu dağıtımda adil olmayan hiçbir şey yoktur. Kimse herhangi bir nedenle bu oyuncunun gelirinin "fazla" olduğunu iddia ederek yeniden dağıtım talep edemez. Seyirciler ile oyuncu arasında adil bir transfer yapıldığından üçüncü bir kişi veya kurumun sonradan ortaya çıkarak bir hak talebinde bulunması söz konusu olamaz (Nozick, 2006: 216-217).

Görüldüğü gibi Nozick'e göre insanlar doğal varlıkları üzerinde hak sahibidirler. Dolayısıyla bu varlıklarından meydana getirdikleri şeylerin de sahibi olurlar. O halde insanların eşit olmayan doğal varlıklarından eşit olmayan payların çıkmasında herhangi bir haksızlık yoktur. Ahlaki olarak keyfi olsun veya olmasın, insanlar doğal varlıkları ve bu doğal varlıklarının çıktıkları üzerinde hakka sahiptirler. Rawls, fitrat durumundaki tarafların bunun aksini kabul etmeleri için hiçbir geçerli argüman sunmamıştır. Yani Rawls'un doğal varlıkların keyfililiğinin doğal özgürlük sistemini reddetmek için geçerli bir neden olduğu iddiası kanıtlanmamış bir varsayımdan ibarettir (Meadowcroft, 2011: 189-190).

Yetkilenme teorisi Rawls'un dert edindiği sosyal ve doğal talihin yarattığı farkları hafifletmek ya da ortadan kaldırmak için bir önlem içermez. Adil bir sistem için bu eşitsizlikleri ortadan kaldırmak gerekmez. Aksine, bu eşitsizlikleri ortadan kaldırmaya yönelik yeniden dağıtımçı kamu politikaları adaletin önünde bir engeldir. Bu politikalar dolaylı olarak kaynakların dağıtımı için uygun olduklarını varsayarlar ancak bireyler kendilerinin ve emeklerinin sahibi olduklarına göre bu varsayım yanlıştır. Bireyler mülkiyet elde etme ve devretme yetkilerini kullanarak maddi kaynaklar üzerinde eşit olmayan haklar elde edebilirler (Williams, 2008: 490-491). Zira Nozick için insanların birbirine eşit olarak davranmasını talep eden bir varsayım felsefi olarak gerekelendirilmelidir. Örneğin bir kişi herhangi bir sebepten belli bir sinemayı tercih edip filmleri her zaman orada izleyebilir. Bu durumda bu kişi tercih ettiği sinemanın sahibine diğer sinema sahipleriyle karşılaştırdığımızda eşit davranmamıştır. Eşitlik ilkesi bu eşitsiz muameleyi yasaklar veya bu muamele sonucu oluşan eşit olmayan gelir ve servet dağılımının düzeltilmesini ister. Nozick bu durumu eleştirir ve insanlar arasındaki farklılıkların niçin haklı nedenlere dayandırılması gerektiğini sorgular. Değiştirebileceğimiz ya da telafi edebileceğimiz bir eşitsizliği neden değiştirip telafi etmemiz gerektiğini düşünelim? Nozick'e göre Rawls bu sorulara haklı bir cevap üretememiştir (Meadowcroft, 2011: 188-189).

Rawls toplumsal iş birliği sonucu ortaya çıkan çıkarların nasıl dağıtılacağı ile ilgilenir. Peki toplumsal iş birliği neden dağıtıcı adalet sorununu beraberinde getirir? İş birliği olmadığında, yani herkes kendi payını kendi çalışmasıyla ürettiğinde bir adalet sorunu olmayacak mıdır? Nozick'e göre Rawls'un bu soruya cevabı evettir. Buradan hareketle Nozick tekrardan toplumsal iş birliğinde hangi gerekçeyle adalet sorunun gündeme geldiğini sorgular. İş birliği yokken kimin ne üzerinde hakkı olduğu bilinir ve bir adalet talebi yoktur. Yalnızca birinin bir

başkasının sahip olduğunu çalabileceği gerçeği söz konusu olur ki bu durumda da yetkilenme teorisi adalet görevini yerine getirir (Nozick, 1999: 184-186).

Dağıtıcı adalet bütün malların bireylerin kendisi tarafından üretildiğini ya da bir şey karşılığında veya hediye olarak elde edildiğini ihmal eder ve bu mallar bir merkezden dağıtılıyormuş gibi davranır. Örneğin her biri ayrı bir adada iki yıl boyunca tek başına çalışan Robinson Crusoe'lar olsun. Bunların ürettikleri her ürün kendilerine aittir. 2 yılın ardından bir şekilde iletişime geçseler de bu gerçek değişmez. Artık iletişimde oldukları için herhangi bir gerekçeyle daha çok üreten ve daha iyi durumda olan Crusoe daha kötü durumda olana bir şey borçlu olmaz. Nozick bu örnek ile toplumsal iş birliğinden dolayı Rawls'un fark ilkesinin kabul edilebilir olmadığını göstermek istemiştir. Buna ek olarak doğal yetenekleri sayesinde daha iyi konumda olanlar yeni bir şey icat etmek gibi herkese büyük avantaj sağlayacak şeyler ürettiklerinde toplumdaki en az avantajlılar da bundan faydalanır. Nozick bunun yetersiz görülüp doğal yeteneklere sahip olanlardan daha fazla vergi alınmasına karşı çıkmıştır (Schaefer, 2007: 167). Ancak Rawls'un fark ilkesi eşitsizliklerin en az avantajlıların en yüksek yararına olacak şekilde düzenlenmesini gerektirir. Rawls, Nozick'in bahsettiği durumda en az avantajlıların bundan faydalandıklarını inkâr etmez fakat bunu yeterli de görmez. Bunun sebebi daha önce zikredildiği gibi yetenekleri kişilerden bağımsız ele almasıdır. Hiç kimse öncesinde sahip olduğu yeteneği hak etmek için bir şey yapmamıştır.

Robinson Crusoe örneği ise tam bir toplumsal iş birliğini yansıtmamaktadır. Crusoe'lar için söylenenler doğru olabilir ancak toplumsal iş birliği durumunda her şey daha karmaşık bir hale gelir. Bu durumda toplam çıktı bir bakıma herkesin ürünü olur. İşte bu toplumda ürünün nasıl dağıtılacağı sorunu dağıtıcı adalet sorunudur. Nozick bunun kabul edilmesi durumunda da fark ilkesinin başarısız olacağını düşünür. Çünkü bireylerin emeklerinin ortak üretimdeki paylarını açıkça ölçmemiz çoğu zaman mümkün değildir. Ayrıca fark ilkesi bireyleri farklı işler yapmaları ya da herkesin yapamadığı bazı işleri yürütmeleri için teşvik eder. Nozick'e göre bu teşviklerin tam olarak kimlere ve ne kadar verileceği de bilinemez. Teşvik verilse dahi bunun sonucunda motivasyonu artan bireylerin ilave katkısı teşvik için katlandığımız maliyetten büyük olur mu? Nozick'e göre bu soruların cevapları verilemeyeceğinden fark ilkesinin gerçekleştirilmesi de mümkün olmaz (Nozick, 1999: 188-189). Ayrıca fark ilkesi gelir ve servet dağılımında doğal yeteneklerin etkisini ortadan kaldırmak istese de kendi içinde doğal yeteneklere göre bir dağıtıma izin verir (Meadowcroft, 2011: 188).

Özetle Nozick, hakkaniyet olarak adalete genel ve özel olarak ayırabileceğimiz iki temel sebep üzerinden karşı çıkar. Birincisi hakkaniyet olarak adaletin minimal devletin ötesinde daha kapsamlı bir devleti gerektirmesidir. Rawls için temel özgürlükler birtakım pozitif hak ve özgürlükler ile korunmalıdır. Aksi takdirde birçok vatandaş için temel özgürlüklerin değeri azalır, hatta kullanımı mümkün olmaz. Nozick ise tam aksine, bir kesimin haklarını korumak adına pozitif hak ve özgürlüklerin devreye girmesinin başkalarının özgürlüğünü ihlal ettiğini düşünür. Buradan hareketle ikinci sebebe fark ilkesinin adil olmayışına erişiriz. Nozick çeşitli nedenlerden hareketle fark ilkesinin haklı olmadığını düşünür. İlk olarak bu ilke en az avantajlıların durumunu iyileştirmeye çalışırken diğerlerinin temel özgürlüklerine müdahalede bulunur. İkincisi fark ilkesi ahlaki olarak keyfi sebeplerden meydana gelen sonuçları düzeltmek istese de ahlaki olarak keyfi sebeplere göre bir dağıtım öngörür. Üçüncü olarak da Nozick'in yetkilenme teorisinde ifade ettiği gibi kişilerin doğal yeteneklerinin ve bunun sonucunda ürettiklerinin üzerinde hak sahibi olmaları fark ilkesinin adil olmadığını gösterir. O halde ortaya çıkan eşitsizlikler haklıdır ve düzeltilmesi gerekmez. Nozick için adaletin bu eşitsizlikleri ortadan kaldırmak gibi bir görevi yoktur.

4. İki Adalet Görüşü Çerçevesinde Özgürlük

Hakkaniyet olarak adalet ve yetkilenme teorisi temelde Rawls'un deyimiyle devletin müdahalesiyle mümkün olan özgürlükler noktasında ayrı düşerler. Zira Nozick için böyle bir durum söz konusu değildir. Nozick sadece devletin koruması gereken özgürlüklerin varlığını kabul eder. Rawls ise bunun yanında devletin belli müdahaleler ile birtakım özgürlükleri mümkün kılması gerektiğini düşünür. Bu da iki düşünürü devletin ekonomik hayatta ne kadar var olması gerektiği konusunda birbirinden ayırır. Böylece bir tarafta minimal devletle bireyleri için sınırsız ekonomik özgürlükleri savunan Nozick, diğer tarafta yine bireylerin özgürlüğü için devlet müdahalesini destekleyen refah devleti savunucusu Rawls'u görürüz.

Böylece iki düşünür arasındaki çatışmayı ekonomik özgürlük kavramı üzerinden ele alabiliriz. Ekonomik özgürlük bireylerin üretme, tüketme, yatırım yapma ve bir işte çalışma gibi ekonomik faaliyetleri yerine getirirken bir engelle karşılaşmamasını, özgür olmasını ifade eder (Miller ve Kim, 2013: 19). Ekonomik özgürlük bireyin özerkliğini savunurken sahip olunan gelir ve servete dair bir sınır koymaz. Ancak Rawls gelir ve servet eşitsizliklerindeki artışın bir noktadan sonra daha az gelir ve serveti olanların temel özgürlüklerine zarar vereceğini düşündüğünden buna karşı çıkar. Nozick ise Rawls'un aksine bu sınırlamanın adil

olmadığını düşünür. Amartya Sen (1933 - ...) Nozick'in bu anlayışını iki yönden eleştirmiştir. Birincisi, Sen'e göre pozitif özgürlükleri kabul etmemiz negatif özgürlüklerin kendi başına değerini ortadan kaldırmaz. İkinci olarak ise negatif özgürlüklerin mevcut olduğu durumda gıda arzında bir yetersizlik olmamasına rağmen modern dünyada yaşanan bazı kıtlıkların önüne geçilememiştir. Sen için bu facialar Nozick'in özgürlük anlayışının yetersiz kaldığına veya başka bir deyişle Rawls'un pozitif özgürlükleri hesaba katmada haklı olduğuna bir örnek oluşturabilir (Sen, 1988: 275).

Sen kıtlık örneğindeki gibi yeterli besin alamama veya sağlık hizmetlerinden faydalanamama, temel siyasi ve medeni haklara erişmede sorunlar yaşama durumunu “özgürlüksüzlük” olarak tanımlar. O halde Sen için özgürlüğü; ekonomik özgürlük, siyasi özgürlük ve sosyal mal ve hizmetlere erişim özgürlüğünden ayrı düşünemeyiz. Sen'e göre özgürlük kısaca yaşamaya değer bir hayat yaşama yeteneğine sahip olmaktır. Örneğin eğitim ve sağlık hizmetlerine erişim mümkün olmadığında toplumdaki yasalar sınırsız haklar tanısa dahi bazıları için ekonomik özgürlükler kısıtlanmış demektir (Miletzki ve Broten, 2017: 10-11). Pozitif özgürlüklerin yokluğunun toplumun belli bir kesimini yaşamaya değer bir hayat yaşama yeteneğinden mahrum bıraktığı fikriyle Sen, özgürlük konusunda Nozick'ten ziyade Rawls'u haklı görmemize destek olur.

Nozick ile Rawls arasındaki çatışmanın temelinde yatan sebep bireyin yeteneklerine dair fikir ayrılığıdır. Nozick bireyi yeteneklerinin sahibi olarak görürken Rawls bu yeteneklerin ahlaki olarak keyfi dağıldığını, kimsenin yeteneklerini hak edecek bir şey yapmadığını düşünür. Bu genetik miras bireyin çabasından bağımsız olduğundan hak edilmesi söz konusu değildir (Eren, 2008: 185). Dolayısıyla Rawls için bireyler yeteneklerinden dolayı elde ettikleri üzerinde mutlak bir mülkiyet hakkına sahip kabul edilemez. Bunun bir sebebi de yeteneklerin belli dönemler çok talep görmesi belli dönemlerde ise hiç talep görmemesidir. Örneğin bir X işini düşünelim, Y zamanında bu işe hiç talep yokken Z zamanında talep patlaması yaşanmış olsun. Y zamanında yaşayıp X konusunda yetenekli olan birey A bu yeteneği ile neredeyse hiçbir şey kazanamazken, Z zamanında yaşayıp yine X konusunda yetenekli olan birey B çok büyük kazançlar elde edebilir. A'nın hiç para kazanamadığı ancak B'nin çok büyük meblağlar elde ettiği iki durumda da bireyler bunu hak edecek bir şey yapmamışlardır. Rawls'un bu düşüncesi bireyin toplumla olan bağını kabul eder ve bazı durumların sadece birey üzerinden

değil toplum etkisiyle oluştuğunu hesaba katar. Bu pencereden bakıldığında Nozick bireyi toplumdaki soyutlayarak toplum etkisini ihmal etmiş gibidir.

Buraya kadar söylenenlerden hareketle adalet ve özgürlük kümelerinin ne denli iç içe geçtiği açıktır. Bir adalet fikri ortaya atılırken özgürlüğün sınırları çizilmiş olur veya ters açıdan bakılırsa bir adalet fikrine sahip olabilmek için kesin bir özgürlük tanımına ihtiyaç vardır. Adaletle ilgili düşüncelerimiz özgürlüğün sınırlarını belirlerken özgürlük tanımı da adaletin gerçekte ne olduğunu belirler. Adaletle özgürlüğün bu ayrılmaz ilişkisi Rawls ve Nozick'in birbiriyle çatışan adalet fikirleri sayesinde net olarak görülebilmektedir.

Rawls özgürlüğü adaletin belirleyicisi olarak kullanmış ve her ne sebeple olursa olsun eşit temel özgürlüklerin zarar görmemesi gerektiğini kabul etmiştir. Zira temel özgürlüklerdeki eşitliğin zarar görmesi adaletsizlik anlamına gelir. Temel özgürlüklerin toplumun belli bir kesimi için zarar görmesi de ekonomik gerçeklerle ilişkilidir. Ekonomik anlamda dezavantajlı grupların konumlarından dolayı sahip oldukları temel özgürlüklerin değeri toplumun diğer kesimlerine göre daha düşük olacaktır. Artan gelir ve servet eşitsizliği artık çok düşük gelire ve sınırlı servete sahip olanlar için Sen'in bahsettiği özgürlüksüzlük durumuna düşmeyi ifade eder. Örneğin kişi görünürde özgür olmasına rağmen biçimsel fırsat eşitliği onun iyi bir eğitim almasını sağlayamaz, bunun sonucunda asgari ücretle piyasada iş görmesi onun ortalama üzerinde bir maaşa sahip beyaz yakalıdan hayatın birçok alanında geri kalmasına sebep olur. Barınma, sağlık, eğitim ve çeşitli kültürel faaliyetlere erişme hakları beyaz yakalıya göre oldukça sınırlıdır. Bu yüzden Rawls biçimsel fırsat eşitliğinin değil "liberal eşitliğin" sağlanması gerektiğini bunun da adil fırsat eşitliğinin sunulmasıyla mümkün olacağını düşünmüştür (Rawls, 2001: 43-44). Ayrıca fark ilkesiyle bu asgari ücretli bireyi destekleyerek onun sahip olduğu temel özgürlükleri kullanabilmesini amaçlar.

Nozick ise adaletle ve adaletin gerektirdiğine farklı bir açıdan odaklanarak adil bir sürecin sonunda elde edilenler üzerinde tekrardan bir tartışmayı kabul etmemiştir. Yetkilenme teorisiyle adil edinimi açıklamış ve adaletin eşitliği sağlamak gibi bir görevi olmadığını savunmuştur. Nozick için özgürlük, adil eylemlerde bulunan bireye dışarıdan bir müdahalenin olmamasını ifade eder. Bu durumda hakkaniyet olarak adaletin adil fırsat eşitliği ve fark ilkesi özgürlüğe bir müdahale olarak görülür. Bireyin özgürlüğüne müdahale ise adaletsizlik demektir. Nozick için toplumun bir kesiminin diğer kesimine göre daha iyi veya daha kötü hayat beklentilerinin olması adaletin konusu değildir.

5. Sonuç

Düşüncelerinde ortak noktalar bulunmasına rağmen Rawls ve Nozick'in adalet teorileri birbirinden tamamen farklı yollarda ilerler. Bu ayrılığın temel sebebi iki düşünürün özgürlüğe farklı açılardan bakıyor olmasıdır. Bir taraftan özgürlüğü bireyi faaliyetlerinde serbest bırakmak şeklinde algılayan Nozick, diğer tarafta ise bireyin haklarını kullanabilmesini dert edinen ve bu minvalde devlet müdahalesini gerekli gören Rawls'un özgürlük anlayışı bulunur. İki görüşün çatışmasının yoğunlaştığı nokta ise ekonomik özgürlüklerdir. Zira ekonomik özgürlük kavramı bireyin ekonomik faaliyetlerinde serbest bırakılmasını savunur ve edinimlerin adil olmasından yola çıkan Nozick'in adalet anlayışına uygundur. Fakat Rawls sınırsız ekonomik özgürlüklerin gelir ve servet dağılımında büyük eşitsizliklere sebep olabileceğini, bunun da bazı vatandaşlar için temel özgürlüklerin değerinin azalması anlamına geleceğini öngörür.

Burada özgürlük ve adalet arasındaki ilişki açıkça görülür. Rawls için adaletin temelinde eşit özgürlükler yer alırken Nozick adalete eşit özgürlükleri korumak gibi bir görev yüklemeyiz. Edinimler adalet uygun olarak gerçekleştiyse her şey olması gerektiği gibidir. Sürecin getirdiği gelir ve servet eşitsizlikleri sebebiyle devletin müdahalede bulunması kabul edilemez. Zira bu müdahale doğrudan bireyin özgürlüğünü ihlal eder ve adil değildir. Nozick adil olanla ahlaki olanı birbirinden ayırmış gibidir. Örneğin ahlaken insanların birbirine yardım etmesi gerektiği söylenebilir ancak devlet adaleti yerine getirmek adına bireylerin rızası olmadan başka bir bireye yardım etmek adına vergi koyamaz. Bu adaleti sağlamaktan ziyade adaletsizlik yaratır. Fakat çalışmada bahsedildiği üzere Nozick itirazlarında bireyin toplumla olan bağıını ihmal etmiştir. Bireyin toplumun bir üyesi olarak toplumla var olduğu gerçeğini hesaba katarsak Rawls'un arzu ettiği müdahalelerin adalete zarar vermediği aksine eşit temel özgürlükleri korumak adına adalete hizmet ettiği görülebilir.

Sonuç itibarıyla adalet ve özgürlüğü birbirinden ayrı ele almak mümkün değildir. Örneğin hakkaniyet olarak adaleti benimseyen bir kişi Nozick'in özgürlük anlayışına tabi olamaz. Zira hakkaniyet olarak adalet Nozick'çi özgürlüğe müdahale eder. Ters açıdan baktığımızda adaleti yetkilenme teorisi çerçevesinde ele alan biri Rawls'çu özgürlüğü reddedecektir. Yetkilenme teorisinde devlet müdahalesini öngören özgürlük anlayışına yer yoktur. O halde adalet ve özgürlük birbirini tamamlayan, iç içe geçmiş kavramlardır. Hangi açıdan bakarsak diğerini belli bir çerçeveye oturtmuş oluruz. Adalet kavramından yola çıktığımızda bu

beraberinde buna uygun bir özgürlük tanımı getirirken özgürlükten yola çıktığımızda da adaletin ne olduğu sorusuna o özgürlük tanımına göre cevap buluruz.

Nitekim toplumdaki bir bireyin özgürlüğünün kısıtlanmasının adaletsizlik anlamına geldiği açıktır. Toplumda her vatandaşın özgürlüğü korunuyorsa bu toplumun adil bir sisteme sahip olduğunu söylemek de doğru olacaktır. Böylece hem eşit temel özgürlükleri koruyan yani her bireye özgürlüğünü verip onu kullanmasını sağlayan hakkaniyet olarak adaletin hem de adil edimleri tanımlayıp bunların sonucuna müdahalede bulunmayı reddeden yetkilenme teorisinin kendi içinde tutarlı olduğu söylenebilir. Zira birbirinin belirleyicisi olan adalet ve özgürlük her iki teoride de uyum içinde hareket etmektedir. Bu teoriler arasındaki çatışmaya karşın her bir teori içinde adalet ve özgürlüğün uyumu iki kavramın bütünlüğünü açıkça ortaya koyar.

Kaynakça

- Barry, B. (1973). *The Liberal Theory of Justice: A Critical Examination of the Principal Doctrines in "A Theory of Justice" by John Rawls*. London: Oxford University Press.
- Bercuson, J. (2014). *John Rawls and the History of Political Thought*. New York: Routledge.
- Buchanan, A. (1980). A Critical Introduction to Rawls' Theory of Justice. H. G. Blocker, & E. H. Smith içinde, *John Rawls's Theory of Social Justices* (s. 5- 41). Athens: Ohio University Press.
- Eren, A. A. (2008). Piyasa: Tarihi, Teorisi ve Eleştirileri (Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara).
- Freeman, S. (2018). Rawls on Distributive Justice and the Difference Principle. S. Olsaretti içinde, *The Oxford Handbook of Distributive Justice* (s. 1-31). Oxford: Oxford University Press.
- Kocaoğlu, M. (2017). *John Rawls Adalet Teorisi ve Temel Kavramları*. Ankara: İmaj Yayınevi.
- Kukathas, C., & Pettit, P. (1990). *Rawls: A Theory of Justice and Its Critics*. Stanford, California: Stanford University Press.
- Meadowcroft, J. (2011). Nozick's Critique of Rawls: Distribution, Entitlement and the Assumptive World of Theory of Justice. R. M. Bader içinde, *Nozick's Anarchy, State and Utopia* (s. 168-196). Cambridge University Press. doi:10.1017/CCOL9780521197762
- Miletzki, J., & Broten, N. (2017). *An Analysis of Amartya Sen's Development as Freedom*. London: Macat.
- Miller, A. T., & Kim, A. B. (2013). Defining Economic Freedom. H. K. R., & F. E. J. içinde, *2011 Index of Economic Freedom* (s. 19-27). The Heritage Foundation. Ocak 12, 2022 tarihinde http://www.tusciafisco.it/images/files/6_Chapter%202.pdf adresinden alındı.
- Nozick, R. (1999). *Anarchy, State and Utopia*. Oxford: Blackwell Publishers Ltd.
- Nozick, R. (2006). *Anarşi, Devlet ve Ütopya*. (A. Oktay, Çev.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Pogge, T. (2007). *John Rawls: His Life and Theory of Justice*. (M. Kosch, Çev.) New York: Oxford University Press.
- Pogge, T. W. (1989). *Realizing Rawls*. New York: Conell University Press.

- Rawls, J. (1999). *A Theory of Justice*. Massachusetts: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Rawls, J. (2001). *Justice as Fairness: A Restatement*. Cambridge: Harvard University Press.
- Rawls, J. (2007). *Siyasal Liberalizm*. (M. F. Bilgin, Çev.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Rawls, J. (2017). *Bir Adalet Teorisi*. (V. A. Coşar, Çev.) Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Sandel, M. J. (1998). *Liberalism and the Limits of Justice*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Schaefer, D. L. (2007). Procedural versus Substantive Justice: Rawls and Nozick. *Social Philosophy and Policy*, 24(1), 164-186. doi:10.1017/S0265052507070070
- Sen, A. (1974). Rawls Versus Bentham: An Axiomatic Examination of the Pure Distribution Problem. *Theory and Decision*, 4(3), 301-309. doi:10.1007/bf00136651
- Sen, A. (1988). Freedom of Choice: Concept and Content. *European Economic Review*, 32(2-3), 269-294. doi:10.1016/0014-2921(88)90173-0
- Williams, A. (2008). Liberty, Equality and Property. J. S. Dryzek, B. Honig, & A. Phillips içinde, *The Oxford Handbook of Political Theory* (s. 489-506). Oxford University Press. doi:10.1093/oxfordhb/9780199548439.003.0027
- Worland, S. T. (1973). the Economic Significance of John Rawls' "A Theory of Justice". *Nebraska Journal of Economics and Business*, 12(4), 119-126. Şubat 15, 2021 tarihinde <https://www.jstor.org/stable/40472471> adresinden alındı
- Zwolinski, M. (2008). The Separateness of Persons and Liberal Theory. *The Journal of Value Inquiry*(42), 147-165. doi:10.1007/s10790-008-9107-y

Etik Beyanı: Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazarlar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Politik Ekonomik Kuram Dergisinin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazarlarına aittir.

Ethics Statement: The authors declare that ethical rules are followed in all preparation processes of this study. In case of detection of a contrary situation, Politik Ekonomik Kuram has no responsibility and all responsibility belongs to the authors of the study.